

Ecsedi Zsuzsa

Liturgikus év és kórusrepertoár

A témát az evangélikus egyházzenesz és kántor szemszögéből közelítem meg. A teológiai megalapozás után gyakorlati megközelítést adok.

Az egyházzene szerepéről X. Pius pápa „*Tra le sollicitudini*” kezdetű motu proprioja a következő iránymutatást tartalmazza:

Ecsedi Zsuzsa a szombathelyi Művészeti Szak-középiskola tanára, a budahegyvidéki evangélikus gyülekezet kántora, a fóti Kántorképző Intézet oktatója. Az előadás a Magyar Egyházzenei Társaság IX. kongresszusán, Budapesten 2009. május 1-én hangzott el.

„Az egyházi zene mint az ünnepélyes istentisztelet nélkülözhetetlen része osztozik annak általános céljában: az Isten dicsőítésében és a hívek épülésében s megszentelésében. Az egyházi zene a szertartások szépségét és fényét emeli, s főhivatása a liturgikus szöveget, mely a hívek elméje elé kerül, megfelelő ének móddal feldíszíteni. Tulajdonképpen feladata éppen eme szövegeknek nagyobb erőt kölcsönözni, hogy ezzel annál inkább serkentse a híveket áhítatra, és tegye lelküket fogékonnyá a malaszt ama gyümölcseinek befogadására, melyek a szent titkok ünnepléséből kiáradnak.

Éppen ezért szükséges, hogy az egyházi zenét is ugyanazok a tulajdonságok jellemezzék, amelyek a liturgia sajátjai, tehát mindenekelőtt a szentség, a formák kifogástalansága és az ezekből már magától adódó harmadik tulajdonság: az egyetemesség.”¹

Luther felfogásában a zene, „*Frau Musica*”² elsősorban *creatura*, tehát Isten teremtménye, és csak másodsorban *scientia* vagy *ars*. Minden művészetet, de különösképpen a zenét annak a szolgálatában szeretné látni, aki azt teremtette és nekünk adta.³ Csak akkor látja értelmét, ha nem „*holde Kunst*”, tehát az érzeinkre ható, gyönyörködtető dolog, hanem Krisztusra vonatkozik, a megváltás fölötti örömet hirdeti — írja a *Babst*-énekeskönyv előszavában.⁴

¹ X. Pius pápa bullája az egyházi ének és zene ügyében. 1903. Általános elvek, 1. és 2. pont. Fordította: Pöschl Vilmos.

² Weimarer Ausgabe 35,483. (*D. Martin LUTHERS Werke: Kritische Gesamtausgabe*. Hg. Wilhelm Lucke. XXXV. Hermann Böhlhaus Nachfolger, Weimar 1923; Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz 1964).

A Klug-énekeskönyv (1543) tartalmazza a *Frau Musica*hoz írt dicsőítő költeményt.

³ „...alle künste, sonderlich die Musica gerne sehen ym dienst des, der sie geben und geschaffen hat” (Weimarer Ausgabe 35,475).

⁴ „Gott hat unser hertz und mut frölich gemacht durch seinen lieben Son, welchen er für uns gegeben hat zur erlösung von sunden, tod und Teuffel. Wer solchs mit ernst gleubet, der kans nicht lassen, er mus frölich und mit lust dauon singen und sagen, das es andere auch hören und herzu kommen” (Vorrede zum Babstschen Gesangbuch von 1545, Weimarer Ausgabe 35,477).

A két megközelítés nem mond ellent egymásnak, legfeljebb másra helyezi a hangsúlyt. Elfogadva ezeket a szempontokat, most már az a kérdés, milyen módon érvényesül a liturgikus év az egyházzeneben, azon belül is a kórus szolgálatában, és ezt milyen istentiszteleti formába illesztjük?

Azt látom a legcélravezetőbbnek, ha elmondom, hogyan működik ez az én kántori gyakorlatomban; ez ötleteket adhat másnak, más körülmények között is.

A *Magyarországi Evangélikus Egyházban* jelenleg —egy hamis demokrácia-felfogás következtében— gyakorlatilag nincs egységes liturgia. A kórus feladatait viszont igencsak befolyásolja az istentiszteleti rend alakulása. Ezért most az összes lehetőséget igyekszem figyelembe venni.

Eszményi esetben az énekkari teendők három csoportja: a liturgikus dallamok vezetése vagy önálló éneklése; a gyülekezeti énekek alternatív megszólaltatása; az istentisztelet meghatározott helyén önálló kórusmű előadása.

A liturgikus tételek közül a díszesebbeket: az introitust, a szekvenciát a kórus önállóan szólaltatja meg. Az ordinárium tételeiben (Kyrie, Gloria,⁵ Sanctus, Agnus Dei) viszont segíti a gyülekezet éneklését. A néhány éve használni javasolt új liturgia elfogadtatásának sikere —a felkészült lelkészek türelmes tanításán túl— nagyban múlik az énekkarokon és kórusvezetőkön is; főleg a sokaknak szokatlan válaszolgasokat tehetik gördülékenyebbé.

Leginkább a graduálének vagy főének alkalmas arra, hogy versszakonként váltakozva énekeljük⁶ (előfordulhat a kezdőéneknel is). Mivel így nagyobb figyelemre van szükség, ez kiköszentheti a közösséget a rutinszerű éneklésből, amely sokszor —valljuk be— oda nem figyelést jelent. A következő lehetőségekkel élhetünk (az egyszerűbbtől az igényesebbig):

gyülekezet orgona nélkül,
gyülekezet orgonával,
énekkar egy szólamban orgona nélkül,
énekkar egy szólamban orgonával,
énekkar több szólamban: egyszerű kancionális tétel,
énekkar több szólamban: motetta, melyben a dallam cantus firmus-ként is megszólal.

⁵ A *Laudamus* te-t többnyire a kórusra szokták bízni, de nem tartom reménytelennek, hogy jól éneklő gyülekezetek is megtanulják.

⁶ A váltakozó éneklés, elsősorban antifonális formájában, a keresztény liturgia legősibb elemei közé tartozik. A reformáció korában az új szerepet kapó gyülekezeti éneket is bevonták e gyakorlatba, az *alternatimpraxis*-ba. A graduálének és az antifonális éneklésre önmagában is alkalmas Te Deum és Magnificat mellett a Gloria- és Sanctus-éneket is gyakran antematim szólaltatták meg.

A sok, ezt bizonyító forrás közül lássuk most Michael Praetorius *Urania* (1613) című művét. Itt háromféle előadási módot sorol fel, melyeknek közös vonása, hogy a gyülekezet a dallam éneklésével mindegyikben részt vesz. 1) A kórus egy szólamban énekel, 2) A kórus Kantionalsatzot (négyzólamú homofon korálletétet) énekel, 3) Az énekkar két-, illetve 3–4-kórusos művet szólaltat meg. Ez utóbbi esetben csak olyan kompozíció jöhet számításba, ahol a cantus firmus állandóan jelen van — a Praetorius által említett példák ilyenek.

Az igehirdetés (vagy a hirdetés) után a kórus az egyházi évhez, illetve az istentisztelet jellegéhez illő önálló kórusművet ad elő (offertórium). Ahol ezt igénylik, a kórus az úrvacsoravétel alatt is énekelhet (kommúnió). Erre leginkább a zsoltárookra vagy más bibliai szakaszokra (leginkább evangéliumi szövegekre) épülő szerzemények és korálfeldolgozások alkalmasak. Elhangozhat nagyobb szabású gregorián tétel is: himnusz,⁷ szekvencia. Ha valahol csak néhány éneklésre fogható ember akad, megszólaltathatnak egy egyszerű koráldallamot orgonakísérettel, ez is változatosabbá teszi az istentiszteletet. (Hiszen nemcsak a négyyszólamú vegyeskar énekkar!)

Az evangélikus egyházzene is igaz lehet a motu proprio azon állítása, hogy a gregoriánon kívül a XVI. századi egyházzene áll legközelebb az eszményihez.⁸ Ezt többnyire kiterjeszthetjük a XVII. századra is. A legfontosabb evangélikus zeneszerzők tehát, akiknek művei leginkább alkalmasak az istentiszteleten való megszólaltatásra: *Johann Walter, Michael Praetorius, Hans Leo Hassler, Johann Crüger, Melchior Franck, Johann Hermann Schein, Samuel Scheidt, Heinrich Schütz, Melchior Vulpius, Lukás Osiander, Georg Neumark.* (Johann Sebastian Bach egyszerűbb korálharmonizálásai is ajánlhatók, de műveinek többsége meghaladja egy gyülekezeti énekkar teljesítőképességét.)

A készüléshez rendelkezésünkre áll minden vasárnap és ünnepnap *proprium*; a *Liturgikus könyv* tartalmazza a bibliai olvasmányokat is. Segítségül szolgálhat még az a táblázat, amely az ünnepek graduálénekeire és heti énekeire tesz javaslatot. Csak időt kell rá szánni, és a lelkésszel egyetértésben megtalálhatjuk a megfelelő megoldást.

Egy konkrét példán mutatom be, hogyan élek a lehetőségekkel, és hogyan alkalmazkodom a körülményekhez. 2007 karácsonyának első napján az istentiszteletet televízió közvetítették Budahegyvidékről. A teljes istentiszteletnek, úrvacsorával együtt, bele kellett férnie egy szűk órába. A gyülekezetnek van egy énekkara, amelyet nem én vezetek, de a karnagyukkal megfelelő a kapcsolat, és egy kis liturgikus kórusa, amellyel én dolgozom. A *Liturgikus könyv* lehetőséget ad arra, hogy az introitus szövegét — az antifónát és a zsoltárt is — mintadallamra alkalmazzuk. Így énekeltük a bevezető zsoltárt. A gyülekezeti énekeket úgy választottam ki, hogy az értékes karácsonyi dallamok minden csoportja képviselve legyen. Kezdőénekként kanció (EÉ 151, *Hadd zengjen énekszó*), záróénekként régi magyar ének (EÉ 158, *Krisztus Urunknak áldott születésén*) szólalt meg. A graduálének pedig *Luther* kompozíciója volt (EÉ 155, *Mennyei angyseregek*), amelyet természetesen a gyülekezettel váltakozva énekeltünk. Az úrvacsoravétel alatt megszólalt egy népszerű ének feldolgozása magyar szerző tollából (*Rezessy László: Kit sok boldog pásztor dicsért*) és egy karácsonyi himnusz is (*Teljes e széles világban*).

⁷ Bár a himnusz eredetileg a zsolozsma műfaja, sokoldalúsága miatt a főistentiszteleten is használható. Ugyanez érvényes a nagyobb terjedelmű, önállóan is előadható antifónákra (ld. *Protestáns graduál* 29.).

⁸ X. Pius pápa bullája az egyházi ének és zene ügyében. 1903. Az egyházi zene fajai, 4. pont.

A kórus segítségét veszem igénybe akkor is, amikor a *Gyülekezeti liturgikus könyvben* megjelent új tételeket szeretném bevezetni. A húsvét hajnali istentiszteleten felhangzott magyarul a *Victimae paschali laudes* szekvencia (GyLK 786, *A húsvéti Báránnyt minden hívek dicsérve áldják*), majd a gyülekezet az ősi hagyomány alapján felelt: *Krisztus feltámadt* (ÉÉ 213). A nagyhét menetébe beillesztettük a protestáns egyházakban teljesen újnak számító lamentációs istentiszteletet. Szerencsére kiemelkedő képességű szólóénekesünk jóvoltából elhangozhattak *Jeremiás siralmai* és az *Exsultet* is. Ugyanilyen módon jövőre passióéneklést is tervezek.

Feleslegesnek tűnhet, mégis fontosnak tartom leszögezni: az istentiszteleten magyar nyelven énekeljünk! Ha ezt komolyan vesszük, egyértelmű, hogy a német evangélikus zeneszerzők nagyobb szabású műveinek előadása akadályokba ütközhet, mert nem szerencsés őket magyar fordításban énekelni. Kivételes alkalmakkor, jó előkészítéssel, a magyar szöveg közrebocsátásával el tudom képzelni egy-egy evangéliumi motetta vagy zsoltárfeldolgozás eredeti nyelven való előadását, de elsősorban mindig anyanyelven énekelhető művet keressünk. Az egyszerűbb korálfeldolgozásokat és motettákat minden nehézség nélkül el lehet látni magyar szöveggel; a nagyobb szabású motettákat, egyházi koncerteket és kantátákat pedig ne a főistentiszteleten, hanem egyházzenei hangversenyen vagy zenés vesperáson adjuk elő.

És hogyan hová nyúlhatunk, ha alkalmas műveket keresünk?

Itt jelentem be, hogy tavaly jelent meg a Luther Kiadónál *Az ünnep éneke* címmel *Herbert Wulf* kórusgyűjteménye, amely az ünnepek és vasárnapok graduálénekeit tartalmazza háromszólamú vegyeskari feldolgozásban. Másik örömhírünk: a kántorképző honlapja (<http://kantorkepzo.lutheran.hu>) új rovatval gazdagodott *Egyházzenei segédanyag* címen. Itt a közelgő vasárnapok és ünnepek énekeihez kapcsolódó, könnyebb korálelőjátékokat és kórusműveket adunk közre.

Ezenkívül rendelkezésünkre áll magyar nyelven a *Karénekeskönyv* I. és II. kötete, mely az egyházi év szerint rendezve ad közre megfelelő énekelnivalót. (Tudtommal készül egy újabb rész is, a zenei bizottság tagjainak gondozásában.) Mindig érdemes tanulmányoznunk a Magyar Egyházzenei Társaság kiadványait is (pl. *Schein-korálok*, *Bicinia sacra*, *Kétszólamú reneszánsz kórustételek*). Nagy haszonnal forgathatjuk a klasszikus német kórusgyűjteményeket; csak néhány példa: *Chorgesangbuch* Richard Gölz szerkesztésében, *Ehre und Preis*, *Geistliches Chorlied I–II.*, *Geistliches Chorbuch alter Meister*, *Chorbuch Ostern*.

A legfőbb szempont: az ünnep jellegéhez válasszunk művet, és ne azt énekeljük, amit éppen tudunk! Ez jóval több munkát ró a karvezetőre, de ha következetesen alkalmazzuk, részünk lehet egy-két kegyelmi pillanatban: amikor úgy érezhetjük, bekapcsolódtunk az Istent dicsérők végtelen kórusába.